

การออกแบบเลขศิลป์สิ่งแวดล้อมอัตลักษณ์ล้านนา*

Environmental Graphic Design for Lanna Identity

ณัฐพร เทียวพานิช**

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาแนวทางการออกแบบเลขศิลป์สิ่งแวดล้อมที่สามารถสะท้อนอัตลักษณ์ล้านนา โดยมีจังหวัดเชียงใหม่เป็นพื้นที่กรณีศึกษา วิธีการวิจัย คือ รวบรวมข้อมูลภาคเอกสาร และลงพื้นที่ภาคสนาม เพื่อศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบเลขศิลป์สิ่งแวดล้อมเดิม และศิลปวัฒนธรรมล้านนา จากนั้นได้ทำการสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกกับผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปวัฒนธรรมล้านนา เพื่อหาอัตลักษณ์ที่เหมาะสม เบื้องต้นผู้วิจัยได้ทำการออกแบบจำนวน 3 รูปแบบ เพื่อให้ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปวัฒนธรรมล้านนาได้ทำการคัดเลือกให้เหลือเพียงรูปแบบเดียวที่ดีที่สุด และนำเสนอแนะมาพัฒนาผลงาน จากนั้นนำงานออกแบบไปประเมินผลกับกลุ่มตัวอย่าง คือ นักท่องเที่ยวชาวไทย ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 100 คน และประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบและด้านศิลปวัฒนธรรมล้านนา เพื่อตรวจสอบผลการวิจัยว่าตรงกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้หรือไม่ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ บทสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปวัฒนธรรมล้านนา แบบสอบถามคัดเลือกรูปแบบออกแบบ แบบประเมินวัดระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว และแบบประเมินผลงานออกแบบกับผู้เชี่ยวชาญ และวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า การออกแบบเลขศิลป์สิ่งแวดล้อมที่ได้แนวคิดมาจาก วิหารและลวดลายประดับสถาปัตยกรรม โดยมีวิหารวัดตันเกว็นเป็นต้นแบบของวิหารล้านนา ออกแบบด้วยการตัดทอนระดับ Indexical Image สื่อสารแบบตรง โดยนำองค์ประกอบของวิหารมาประยุกต์ให้สอดคล้องกับองค์ประกอบของการออกแบบ สามารถออกแบบป้ายสัญลักษณ์ที่สะท้อนอัตลักษณ์ล้านนาได้ในระดับ “มาก” และเป็นไปตามหลักเกณฑ์ คือ ระบบป้ายสัญลักษณ์สามารถสื่อสารได้ชัดเจน เข้าใจง่าย มีความโดดเด่นเป็นที่สนใจสำหรับนักท่องเที่ยว มีความเป็นเอกภาพ ทั้งในเรื่องของรูปร่างรูปทรง ขนาด สี และตัวอักษร มีความเป็นสากลภายใต้อัตลักษณ์ประจำท้องถิ่น รูปแบบมีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ และสามารถส่งเสริมภาพลักษณ์ที่ดีให้กับจังหวัดเชียงใหม่ได้

คำสำคัญ: เลขศิลป์สิ่งแวดล้อม / อัตลักษณ์ / ล้านนา

*บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “การออกแบบเลขศิลป์สิ่งแวดล้อมอัตลักษณ์ล้านนา” หลักสูตรปริญญาศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชาการออกแบบนิเทศศิลป์ ภาควิชาการออกแบบนิเทศศิลป์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

** ภาควิชาการออกแบบนิเทศศิลป์ คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร E-mail: nataporn.nn@gmail.com อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ อาจารย์ ดร.ชลฤทธิ เหลืองจินดา และอาจารย์ ดร.รัฐพงษ์ อังกลสิทธิ์

Abstract

The objective of this research is to study an Environmental graphic design for Lanna identity. Chiang Mai is chosen as a case study. The research methodology started from data collectly from related document and fieldwork in order to investigate existing way finding systems in the study area and study of Lanna culture. At that point researcher has interviewed experts in order to discover the most appropriate Lanna identity. In the beginning, 3 styles of signage system has been designed, then were brought to the same experts to select the best style and their suggestions were taken for further development. The selected style was then evaluated by the samples of 100 populations in the area of Chiang Mai district. Besides, assessed by both design experts and Lanna culture experts then check the result if it resembles the established objective. The tools for this research is a structured interview of experts, questionnaires to choose the approved, evaluation form for samples and evaluation form for the experts. The data were collected and analyzed by descriptive statistics.

An Environmental graphic design, inspired by Vihara and Decoration of Lanna, is designed by “Indexical Image: Denotation”. The structure and style of Vihara is brought to apply with the design of a way finding system. The result of the research is stated that this design can reflect the culture of Lanna and can be used functionally according to regular principle. The design communicates clearly and stands out which is eye-catching to tourists. The work is also very unique in terms of shape, dimension, color and typography. It substantially looks international under localization identity which makes the image of Chiang Mai province more attractive.

Keywords: Environmental graphic / Identity / Lanna

บทนำ

ล้านนา มีพื้นที่ครอบคลุม 8 จังหวัดในแถบภาคเหนือตอนบน ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง ลำพูน แพร่ น่าน พะเยา และแม่ฮ่องสอน (สุรพล ดำริห์กุล, 2542: 9) ในอดีตดินแดนล้านนา เคยเป็นกลุ่มบ้านเมืองที่มีพัฒนาการทางด้านประวัติศาสตร์ และสังคมเป็นของตนเอง มีความรุ่งเรืองทั้งในด้าน เศรษฐกิจ บ้านเมือง และศาสนา ทำให้ดินแดนแห่งนี้อุดมไปด้วยมรดกทางศิลปวัฒนธรรมอันทรงคุณค่า ซึ่งล้วนมีความงดงาม และมีเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง (วรลักษณ์ บุษยสุรัตน์, 2544: 9) และยังคงสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ทำให้จังหวัดในเขตวัฒนธรรมล้านนานี้ มีสถานที่ท่องเที่ยว

น่าสนใจหลายแห่งที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดเชียงใหม่ที่มีฐานะเป็นเมืองท่องเที่ยวอันดับหนึ่งของประเทศไทย เห็นได้จากผลการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนระหว่างวันที่ 1-19 มิถุนายน 2555 จาก 10 อันดับจังหวัดที่ประชาชนสนใจไปท่องเที่ยวมากที่สุด คือ จังหวัดเชียงใหม่ (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2555)

เชียงใหม่ จังหวัดที่สำคัญในภาคเหนือของประเทศไทยมานานนับศตวรรษ (ศิริชัย ธนิตย์, 2542: บทคัดย่อ) ปัจจุบันมีการพัฒนาในระดับสูง มีศักยภาพในการท่องเที่ยว เศรษฐกิจ และการลงทุนที่พัฒนาเติบโตอย่างรวดเร็ว จนเป็นเมืองเศรษฐกิจใหญ่อันดับ 2 รองจากกรุงเทพมหานคร (สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม, 2555)

เลขนศิลป์สิ่งแวดล้อม (ระบบป้ายสัญลักษณ์และเฟอร์นิเจอร์บนถนน) ถือว่าเป็นสื่อต่อสาธารณชน ที่สามารถแสดงถึงความเป็นอยู่ที่ดี ความมีประสิทธิภาพ การจัดระเบียบ การดูแลเอาใจใส่ของคนในเมือง ตลอดจนเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงรสนิยมทางวัฒนธรรม และระเบียบแบบแผนความเจริญรุ่งเรืองของสังคม (เอื้อเอ็นดู ดิศกุล ณ อยู่ธยา, 2543: 7) นอกจากนี้เลขนศิลป์สิ่งแวดล้อมยังถือเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่มีส่วนในการแสดงออกถึงอัตลักษณ์ของจังหวัด และยังช่วยอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้ที่เข้ามาศึกษา มาเยี่ยมเยือนหรือท่องเที่ยว (องอาจ นุสวอ, 2556: 76) แต่ปัญหาที่พบจากการลงเก็บข้อมูลภาคสนาม คือ ปัจจุบันระบบป้ายสัญลักษณ์ของจังหวัดเชียงใหม่ ยังขาดภาพลักษณ์ที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของเมืองแห่งการท่องเที่ยว หากมีการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการพัฒนาการออกแบบเลขนศิลป์สิ่งแวดล้อม ในด้านการสื่อสาร ความสวยงาม และความเป็นระบบ โดยคำนึงถึงการใช้งานเป็นหลัก ซึ่งจะส่งผลถึง การสร้างภาพลักษณ์ที่ดี สร้างความน่าเชื่อถือให้กับจังหวัด และยังสามารถพัฒนาไปสู่เศรษฐกิจในด้านต่างๆของจังหวัดได้ (ธรรมธร ศรีสุรีย์ไพศาล, 2556: 71) อีกทั้งยังเป็นการช่วยส่งเสริมอัตลักษณ์ที่ดึงดูดของพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนบน 1 ที่ว่า “เพิ่มศักยภาพ และยกระดับมาตรฐานการท่องเที่ยวเพื่อเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมล้านนา และธรรมชาติของภูมิภาค” โดยมุ่งเน้นการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นไทยไม่ให้สูญหายไปกับการเปลี่ยนแปลงของกระแสโลก (สำนักบริหารยุทธศาสตร์ภาคเหนือตอนบน 1, 2554)

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ทำให้ผู้วิจัยเกิดความสนใจศึกษาหาอัตลักษณ์ล้านนาที่เหมาะสมในการนำมาออกแบบเลขนศิลป์สิ่งแวดล้อมที่สามารถสะท้อนอัตลักษณ์ล้านนาได้ เพื่อเป็นการช่วยปรับสภาพแวดล้อมของเมือง ควบคู่ไปกับการส่งเสริมอัตลักษณ์ล้านนาตามยุทธศาสตร์ของกลุ่มจังหวัดที่ตั้งไว้ ซึ่งหากผลงานออกแบบจากการวิจัยครั้งนี้สำเร็จ และมีโอกาสได้นำไปปรับใช้งานจริงในอนาคต ก็จะส่งผลดีให้กับจังหวัดเชียงใหม่ที่เป็นเมืองแห่งการท่องเที่ยว อีกทั้งยังเป็นการช่วยอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมล้านนาอันทรงคุณค่าที่มีมาช้านานให้สืบไป

วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาแนวทางในการออกแบบเลขศิลป์สิ่งแวดล้อมที่สามารถสะท้อนอัตลักษณ์ล้านนา โดยเลือกจังหวัดเชียงใหม่เป็นพื้นที่กรณีศึกษา มีวิธีการวิจัย ดังนี้

1. รวบรวมข้อมูล

1.1 ข้อมูลเอกสาร (Library Method) โดยศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) จากหนังสือ บทความ ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการออกแบบเลขศิลป์สิ่งแวดล้อมที่สามารถแสดงอัตลักษณ์ล้านนา โดยแบ่งหัวข้อการศึกษาเป็น 3 ส่วน คือ

1.1.1 ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบเลขศิลป์สิ่งแวดล้อม

1.1.1.1 ทฤษฎีการออกแบบเลขศิลป์สิ่งแวดล้อม ข้อมูลส่วนนี้ทำให้ทราบถึงวิธีการออกแบบระบบป้ายสัญลักษณ์ และเฟอร์นิเจอร์บนถนนให้มีประสิทธิภาพ

1.1.1.2 ทฤษฎีสัญวิทยา ข้อมูลในส่วนนี้ทำให้ทราบวิธีการประยุกต์ และการตัดทอนว่าควรอยู่ในระดับใดที่ทำให้ผู้ใช้ป้ายสัญลักษณ์สามารถรับรู้และสามารถตีความไปได้ในทิศทางเดียวกัน

1.1.1.3 ทฤษฎีการสร้างอัตลักษณ์องค์กร ข้อมูลในส่วนนี้ทำให้ทราบถึงวิธีการออกแบบเลขศิลป์สิ่งแวดล้อมอย่างมีระบบ มีความเป็นเอกภาพ และมีรูปธรรมที่ชัดเจน

1.1.2 ศิลปวัฒนธรรมล้านนา

ข้อมูลในส่วนนี้ทำให้ทราบถึงที่มาและรูปแบบศิลปวัฒนธรรมโดยรวม เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ที่เหมาะสมในการออกแบบ แบ่งออกเป็น 6 ประเภท ได้แก่ ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ ศาสนาและความเชื่อ อาคารและสถาปัตยกรรม งานช่างท้องถิ่น ภาษา และขนบธรรมเนียมประเพณี

1.1.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.1.3.1 งานวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์เชิงสัญลักษณ์เพื่อเป็นข้อเสนอแนะในการคุ้มครองมรดกทางสถาปัตยกรรมไทยประเพณีศึกษา รูปแบบสถาปัตยกรรม วัดโหล่หิน จำลองโรงแรมแมนดารินโอเรียลเต็ล ดาราเทวี เชียงใหม่” โดย ดร.สันต์ สุวัจนราภินันท์ และชัยปฐมพร ธนพัฒน์ปวงวัน ประโยชน์จากงานวิจัยนี้ คือ แนวทางการตัดทอนอย่างเหมาะสมที่ทำให้ทำให้ศูนย์เสียภาพลักษณ์เดิมของศิลปวัฒนธรรมล้านนา

1.1.3.2 งานวิจัยเรื่อง “อัตลักษณ์สถาปัตยกรรมล้านนา: การสงวนรักษาการเก็บรวบรวมและการใช้งาน” โดย ดร.วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง ประโยชน์ที่ได้จากงานวิจัยนี้ คือ แนวทางการประยุกต์รูปแบบสถาปัตยกรรมล้านนาอย่างไรเพื่อไม่ให้เสียอัตลักษณ์ล้านนา

1.2 ข้อมูลจากการลงพื้นที่ภาคสนาม ข้อมูลในส่วนนี้ได้จากการบันทึกภาพถ่าย โดยเป็นข้อมูลเกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรมล้านนา เพื่อศึกษาศิลปวัฒนธรรมล้านนาอันโดดเด่นในจังหวัดเชียงใหม่ และรูปแบบระบบป้ายสัญลักษณ์ของจังหวัดเชียงใหม่ปัจจุบัน เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาหรือสร้างสรรค์ เลขศิลป์สิ่งแวดล้อมรูปแบบใหม่ได้อย่างเหมาะสม

1.3 ข้อมูลจากบุคคล สร้างแบบสัมภาษณ์แบบมีเค้าโครง (Structured Interview) เพื่อสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกจากผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปวัฒนธรรมล้านนาจำนวน 7 ท่าน ได้แก่ รองศาสตราจารย์ ดร.วรลัญจ์ บุญยสุรัตน์ (หัวหน้าภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ลิขิต มาแก้ว (ผู้อำนวยการศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา) อาจารย์สนั่น ธรรมธิ (นักวิชาการศึกษา สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่) อาจารย์ ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ (ประธานคณะกรรมการโงะเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา) อาจารย์ประสงค์ แสงงาม (คณะกรรมการดำเนินงานโงะเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา) คุณณรงค์ เหล็กสมบูรณ์ (ผู้อำนวยการกลุ่มยุทธศาสตร์และเฝ้าระวังวัฒนธรรม สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่) และคุณนิตยา กนกมงคล (ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเชียงใหม่) โดยทั้ง 7 ท่านนี้ สามารถให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการค้นหาอัตลักษณ์ล้านนาที่เหมาะสม และสามารถนำมากำหนดกรอบแนวคิดของการออกแบบ ผลที่ได้จากการสัมภาษณ์ คือ ผู้เชี่ยวชาญส่วนใหญ่มีความเห็นว่า ควรศึกษาอัตลักษณ์ล้านนาจากสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องในศาสนา ในส่วนของ “วิหารและลวดลายประดับสถาปัตยกรรม” เนื่องจากสถาปัตยกรรมมีภาพลักษณ์ที่ค่อนข้างเป็นรูปธรรม สามารถแสดงถึงอัตลักษณ์ล้านนาได้ชัดเจนที่สุด อีกทั้งในอดีตดินแดนล้านนามีความเจริญรุ่งเรืองด้านพุทธศาสนาอย่างมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงยุคทอง เห็นได้จากปัจจุบันที่เฉพาะในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่มีวัดนับร้อยแห่ง และหากเปรียบเทียบกับสิ่งอื่นๆ กล่าวคือ ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ ค่อนข้างเป็นนามธรรม ยากที่จะนำมาสร้างอัตลักษณ์ งานช่างท้องถิ่น เป็นงานศิลปะที่แสดงถึงเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่นเท่านั้น และในเรื่องของวิถีชีวิตนั้นยากที่จะศึกษา เนื่องจากวิถีชีวิตของคนเราสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา ซึ่งหากจะศึกษาต้องใช้ระยะเวลานาน

ผลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจำเป็นต้องศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมว่า ควรนำวิหารใดมาเป็นต้นแบบของวิหารล้านนา จากการศึกษาข้อมูลพบว่า วิหารวัดต้นเกว่น มีความเหมาะสมที่สุด เนื่องจากเป็นงานสถาปัตยกรรมที่ได้รับการยกย่องจากสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ เมื่อปี พ.ศ. 2532 ให้เป็นอาคารอนุรักษ์ดีเด่น เพราะ สถาปัตยกรรมของวัดแห่งนี้ได้รับการดูแลรักษาจากผู้คนในชุมชนอย่างดี ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรม และความเจริญของวัตถุที่คืบคลานเข้ามา (คมชัดลึก, 2552) อีกทั้งเป็นต้นแบบของหอคำหลวงที่งานพิชชวลโลก (ผู้จัดการออนไลน์, 2554) และปัจจุบันยังเป็นแบบให้นักศึกษาคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (Gotoknow, 2556) และได้ทำการสอบถามความคิดเห็นเพิ่มเติมจากผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปวัฒนธรรมล้านนา ส่วนใหญ่เห็นด้วยว่าเหมาะสมแล้วที่นำวิหารวัดต้นเกว่นมาเป็นต้นแบบของวิหารล้านนาในจังหวัดเชียงใหม่ เพราะ วิหารวัดต้นเกว่นมีความงดงาม มีชื่อเสียงเป็นที่ประจักษ์ เป็นสถาปัตยกรรมแบบล้านนาอันทรงคุณค่า สามารถแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของศาสนา และวัฒนธรรมจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 1 ภาพองค์ประกอบต่างๆตามลักษณะวิหารล้านนา ณ วัดตันเกว่น อำเภอหางดง ข
จังหวัดเชียงใหม่

2. วิเคราะห์ข้อมูล

2.1 วิเคราะห์ข้อมูลก่อนการออกแบบ

จากการรวบรวมข้อมูลในส่วนต่างๆ ผู้วิจัยสามารถกำหนดขอบเขตของงานออกแบบเป็น 3 รูปแบบ (จากการศึกษางานวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์เชิงสัญลักษณ์เพื่อเป็นข้อเสนอแนะในการคุ้มครองมรดกทางสถาปัตยกรรมไทยประเพณีศึกษา รูปแบบสถาปัตยกรรม วัดโหล่หิน จำลองโรงแรมแมนดารินโอเรียลเต็ล ดาราเทวี เชียงใหม่” โดย ดร.สันต์ สุวัจนราภินันท์ และชัยปฐมพร ธนพัฒน์ปวงวัน) และนำรูปแบบของวิหารวัดตันเกว่นมาวิเคราะห์ตามองค์ประกอบของวิหารล้านนา ให้สอดคล้องกับองค์ประกอบของการออกแบบเลขศิลป์สิ่งแวดล้อม สามารถวิเคราะห์เพื่อกำหนดแนวทางในการออกแบบของรูปแบบต่างๆได้ดังนี้

2.1.1 รูปแบบที่ 1 ออกแบบตามการตัดทอนระดับ Indexical Image สื่อสารแบบตรง (Denotation) ในรูปแบบนี้ได้นำองค์ประกอบของวิหารล้านนามาตัดทอนให้มีรูปแบบที่คล้ายกับต้นแบบ โดยประยุกต์ให้เหมาะสมกับองค์ประกอบของเลขศิลป์สิ่งแวดล้อม แนวคิด (Concept) คือ ตามรอย

วิหารล้านนา เหตุผลสนับสนุนแนวคิด (Support) คือ วิหารล้านนาถือว่าเป็นผลงานทางสถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่า มีรูปแบบ และการประดับตกแต่งที่มีแบบแผนที่สามารถแสดงเอกลักษณ์ของความเป็นล้านนาได้มากที่สุด นอกจากนี้ยังสามารถแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของศาสนาในดินแดนล้านนาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

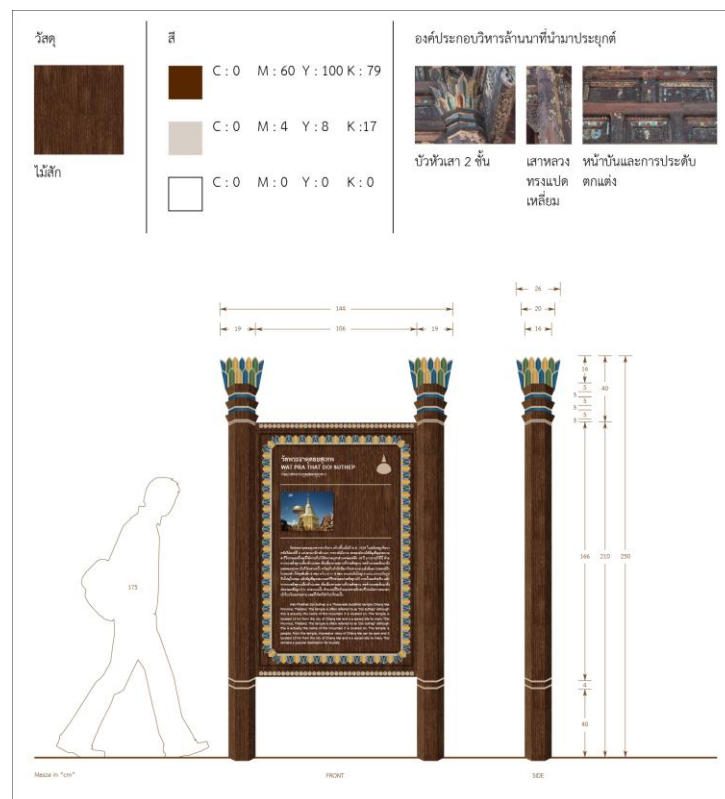
2.1.1.1 รูปร่างรูปทรง

2.1.1.1.1 แผ่นป้ายใช้รูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ซึ่งเป็นรูปทรงตามมาตรฐานของป้ายสัญลักษณ์ โดยแบ่งเป็น 2 รูปแบบ คือ สี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวนอนใช้สำหรับป้ายระบุพื้นที่ป้ายแสดงทิศทาง และสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวตั้ง ใช้สำหรับป้ายแสดงแผนที่ ป้ายให้ข้อมูลสถานที่ และป้ายตกแต่ง ซึ่งแผ่นป้ายจะประดับตกแต่งด้วยลวดลายเบ็ดเตล็ด เช่น ลวดลายแบบประดิษฐ์ ลวดลายไขปลา เป็นต้น ด้วยเทคนิคสตัปซึ่งเป็นเทคนิคที่นิยมทำลงบนเสาไม้ และประดับด้วยกระจกเงิน ที่ให้ความรู้สึกเหมือนแสงดาวบนท้องฟ้า เหตุผลที่ต้องมีการประดับตกแต่ง เนื่องจากรูปแบบศิลปล้านนาส่วนใหญ่ เป็นผลงานที่เกิดจากความศรัทธา ยังมีการประดับตกแต่งมากเท่าไร ผู้ที่สร้างขึ้นจะมีความเชื่อว่าจะได้บุญมากเท่านั้น แต่ในการออกแบบสามารถนำการตกแต่งมาใช้ได้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น

2.1.1.1.2 เสา รูปทรงแปดเหลี่ยม ได้แนวคิดจากรูปทรงของเสาหลวงคู่แรกด้านหน้าวิหารทางทิศตะวันออก และจากการศึกษาข้อมูลพบว่า เสาแปดเหลี่ยมเป็นเสาที่พบเฉพาะในวิหารไม้ และยังมีลักษณะที่แตกต่างจากเสาด้านหน้าวิหารของภาคกลาง โดยบริเวณด้านบนมักมีการสร้างบัวหัวเสาประกอบ

2.1.1.2 วัสดุ ใช้ “ไม้สัก” เป็นวัสดุหลัก จากการศึกษาค้นคว้าพบว่า วิหารล้านนาส่วนใหญ่มักใช้ไม้สักเป็นวัสดุสำคัญ เนื่องจากเป็นไม้ที่มีคุณสมบัติทนทาน สามารถป้องกันปลวกและมอดได้ดี อีกทั้งสามารถนำมาแกะสลัก และประดับตกแต่งลวดลายได้สะดวก ประกอบกับทางภาคเหนือของไทยเป็นแหล่งป่าไม้สักที่อุดมสมบูรณ์และมีขนาดใหญ่

2.1.1.3 สี ในแนวคิดนี้ผู้วิจัยได้ใช้โทนสีธรรมชาติ จากพื้นผิวของวัสดุ คือ ไม้ และปูน จากการศึกษาค้นคว้า และการสอบถามข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญ สีที่สามารถสะท้อนอัตลักษณ์ล้านนาได้ดี คือ โทนสีธรรมชาติ และสีขาว เพื่อประสิทธิภาพของระบบป้ายสัญลักษณ์ในเรื่องการสื่อสาร คือ ขาวบนน้ำตาล หรือ น้ำตาลบนขาว (คู่สีที่มีประสิทธิภาพต่อการใช้งาน)

ภาพที่ 2 ภาพตัวอย่างป้ายสัญลักษณ์ตามผลการวิเคราะห์ในรูปแบบที่ 1

2.1.2 รูปแบบที่ 2 ออกแบบตามการตัดทอนระดับ Indexical Image สื่อสารแบบมีความหมายแฝง (Connotation) ในรูปแบบนี้ได้นำองค์ประกอบของวิหารล้านนามาตัดทอนให้มีรายละเอียดที่ลดน้อยลงจากต้นแบบ ผู้ใช้งานอาจต้องตีความหมายมากขึ้นว่ารูปแบบของป้ายสัญลักษณ์ได้แนวคิดมาจากสิ่งใด แนวคิด (Concept) คือ ศรัทธา-ความเชื่อ เหตุผลสนับสนุนแนวคิด (Support) คือ จากการศึกษาข้อมูลพบว่าลวดลายนาคร เป็นลวดลายที่นิยมนำมาตกแต่งวิหารล้านนา ซึ่งเป็นนาครในป่าหิมพานต์ ในคติความเชื่อภูมิจักรวาล โดยลวดลายนาครนั้นตามความเชื่อของล้านนามีหน้าที่เฝ้าวิมานเทวดา ให้ลมให้ฝน รักษาแม่น้ำลำธาร รักษาชุมทรัพย์ และสามารถเป็นตัวแทนของความอุดมสมบูรณ์ โดยในการออกแบบนี้ประยุกต์เข้ากับโทนสีลายคำภายในวิหาร ซึ่งแสดงถึงการสรรเสริญ ความสว่างไสว และความศรัทธา

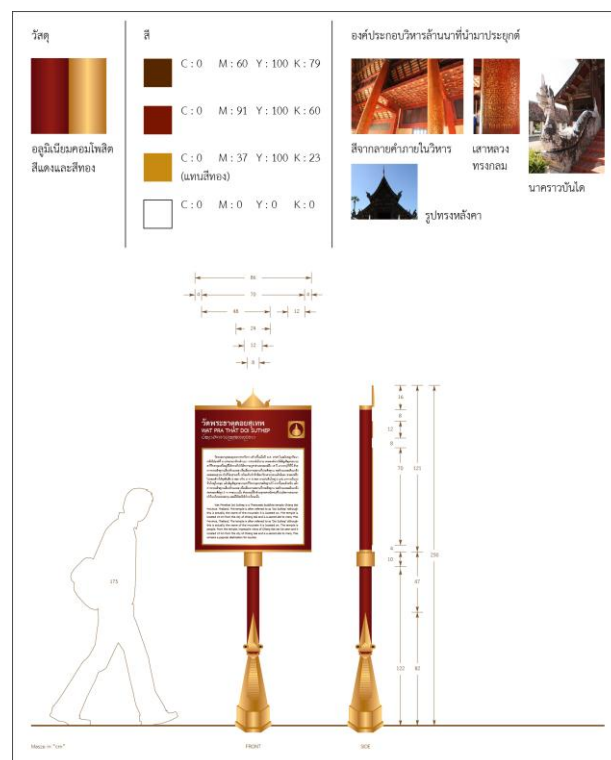
2.1.2.1 รูปร่างรูปทรง

2.1.2.1.1 แผ่นป้ายใช้รูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ซึ่งเป็นรูปทรงตามมาตรฐานของป้ายสัญลักษณ์ โดยแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ สี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวนอนใช้สำหรับป้ายระบุพื้นที่ป้ายแสดงทิศทาง และสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวตั้ง ใช้สำหรับป้ายแสดงแผนที่ ป้ายให้ข้อมูลสถานที่ และป้ายตกแต่ง

2.1.2.1.2 เสา ทรงกลม ได้แนวคิดจากรูปทรงของเสาหลวงด้านในวิหารที่มีการตกแต่งลายคำด้วยลวดลายที่มีความงดงาม แสดงถึงศรัทธาของชาวล้านนาที่มีต่อพุทธศาสนา และโคนเสาประดับตกแต่งด้วยลวดลายพญานาค ซึ่งได้แนวคิดมาจากนาคราวันโด จากการศึกษาข้อมูลพบว่านาคราวันโดเปรียบได้กับสายรุ้งที่เชื่อมต่อบรรยากาศมนุษย์กับสวรรค์

2.1.2.2 วัสดุ ใช้ “อลูมิเนียมคอมโพสิต” สีแดงและสีทอง เป็นวัสดุหลัก เนื่องจากอลูมิเนียมคอมโพสิตมีคุณสมบัติที่แข็งแรงทนทานต่อสภาพดินฟ้าอากาศเป็นอย่างดี สามารถป้องกันรอยขีดข่วนได้ดี น้ำหนักเบาแต่มีความแข็งแรง สามารถขึ้นรูปเป็นรูปทรงต่างๆได้ง่าย ซึ่งเหมาะสำหรับการผลิตจำนวนมากๆ อีกทั้งยังเป็นการช่วยรักษาสภาพแวดล้อม โดยมีการเสริมโครงเหล็กภายใน

2.1.2.3 สี ในแนวคิดนี้ผู้วิจัยจะใช้โทนสีจากงานลายคำ จากการศึกษาข้อมูลพบว่าลายคำทางล้านนานิยมลงรักด้วยพื้นสีแดงชาด แตกต่างจากงานลงรักของภาคอื่นๆ ที่นิยมใช้รักสีดำ ซึ่งความแตกต่างนี้ทำให้ศาสนาสถานดูงดงามด้วยสีทองของลวดลาย โดยไม่ได้มุ่งแต่ความสวยงามเท่านั้น แต่ยังแสดงออกด้วยคติและค่านิยมของสังคม และเมื่อวิเคราะห์ตามหลักการใช้สี ถือว่าเป็นคู่สีที่มีประสิทธิภาพต่อการใช้งานต่อระยะป้ายสัญลักษณ์ คือ สีเหลืองบนแดง

ภาพที่ 3 ภาพตัวอย่างป้ายสัญลักษณ์ตามผลการวิเคราะห์ในรูปแบบที่ 2

2.1.3 รูปแบบที่ 3 ออกแบบตามการตัดทอนระดับ Symbolical ในรูปแบบนี้ได้นำองค์ประกอบของวิหารล้านนามาตัดทอนให้มีรายละเอียดเหลือน้อยที่สุด เพื่อให้รูปแบบดูมีความทันสมัยเหมาะกับยุคปัจจุบัน แต่ยังมีกลิ่นอายของความเป็นล้านนาไว้ ซึ่งการนำองค์ประกอบของวิหารมาตัดทอนในระดับนี้อาจจะยากสำหรับผู้พบเห็นว่าการออกแบบป้ายสัญลักษณ์นี้ได้แนวคิดมาจากสิ่งใด แนวคิด (Concept) คือ วิถีล้านนากับความเรียบง่าย เหตุผลสนับสนุนแนวคิด (Support) คือ วิถีชีวิตของชาวล้านนาตั้งอยู่บ้านพื้นฐานของความเรียบง่าย ความผูกพันกับพุทธศาสนา และเคารพธรรมชาติ

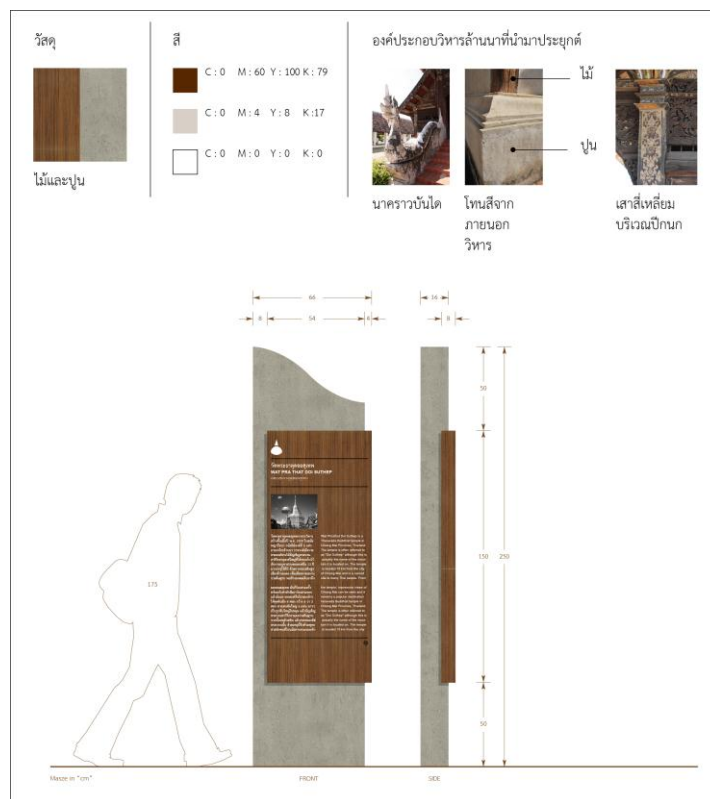
2.1.3.1 รูปร่างรูปทรง

2.1.3.1.1 แผ่นป้ายใช้รูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ซึ่งเป็นรูปทรงตามมาตรฐานของป้ายสัญลักษณ์ โดยแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ สี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวนอนใช้สำหรับป้ายระบุพื้นที่ป้ายแสดงทิศทาง และสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวตั้ง ใช้สำหรับป้ายแสดงแผนที่ ป้ายให้ข้อมูลสถานที่ และป้ายตกแต่ง

2.1.3.1.2 เสา รูปทรงสี่เหลี่ยม ได้แนวคิดจากรูปทรงของเสากระเบียดบริเวณปึกนก และหากคำนึงถึงการใช้งานจริง เสารูปทรงนี้จะสะดวกในการก่อสร้าง โดยด้านบนขอเสาจะเป็นการตัดทอนจากรูปทรงของนาคราบบันได (เหตุผลเดียวกับรูปแบบที่ 2)

2.1.3.2 วัสดุ ใช้ “ไม้สักและปูน” เป็นวัสดุหลัก จากการศึกษาข้อมูลพบว่า วิหารวัดต้นเกว่นเป็นวิหารทรงปิด วิหารล้านนาทรงปิดหรือทรงพื้นเมืองเชียงใหม่ ผนังอาคารมักสร้างด้วยวัสดุ 2 ประเภท คือ ไม้และปูน โดยผนังครึ่งบนเป็นไม้ เพื่อง่ายต่อการประดับตกแต่ง และครึ่งล่างเป็นปูนเพื่อความแข็งแรงทนทาน

2.1.3.3 สี เป็นสีโทนธรรมชาติเช่นเดียวกับรูปแบบที่ 1

ภาพที่ 4 ภาพตัวอย่างป้ายสัญลักษณ์ตามผลการวิเคราะห์ในรูปแบบที่ 3

นอกจากนี้องค์ประกอบของการออกแบบระบบป้ายสัญลักษณ์ในส่วนของ ตัวอักษร สัญลักษณ์ ภาพ และการจัดวาง ผู้วิจัยได้ใช้รูปแบบเดียวกันทั้ง 3 รูปแบบ ดังต่อไปนี้

1. ตัวอักษร

1.1 ภาษาไทย ฟอนต์ “TH Niramit AS” ลักษณะตัวหนา (Bold) มีรูปแบบ ตัวอักษรที่เรียบง่าย เป็นทางการ ถึงแม้จะมีรูปแบบที่ดูเป็นทางการ แต่ก็ได้สอดแทรกสายของ ความอ่อนช้อย ทำให้ดูไม่แข็งจนเกินไป ซึ่งเหมาะสมกับอัตลักษณ์ของล้านนาที่มักมีประดับตกแต่งด้วย รายละเอียดที่อ่อนช้อย และเหตุผลที่ใช้อักษรเป็นตัวหนา เพื่อช่วยให้อ่านง่ายยิ่งขึ้น และเพิ่มความชัดเจน ในการมองจากระยะไกล

1.2 ภาษาอังกฤษ ฟอนต์ “Helvetica World” ลักษณะตัวหนา (Bold) เนื่องจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาสากลจึงเลือกใช้ฟอนต์ที่มีรูปแบบธรรมดา เป็นทางการ ไม่หรูหรามากนัก เพื่อให้ง่ายต่อการสื่อสารกับนักท่องเที่ยวทุกเชื้อชาติ

1.3 ภาษาล้านนา ฟอนต์ “LN TILOK” ฟอนต์สำหรับพิมพ์อักษรธรรมใน ภาษาล้านนาโดยเฉพาะ จัดทำขึ้นโดยสำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เหตุผลที่มี ภาษาล้านนาเป็นภาษาที่ 3 ในป้ายสัญลักษณ์ เพราะ จากการลงเก็บข้อมูลภาคสนามผู้วิจัยได้พบกับป้าย สัญลักษณ์ที่ประกอบด้วย 3 ภาษา ซึ่งเป็นรูปแบบป้ายที่น่าสนใจและนำมาพัฒนาต่อ และจากความ

คิดเห็นผู้เชี่ยวชาญส่วนใหญ่เห็นด้วยว่า ควรมีภาษาล้านนาประกอบอยู่ด้วย เพื่อเป็นการส่งเสริมอัตลักษณ์ได้อีกทางหนึ่ง

แบบอักษร

ภาษาไทย : ฟอนต์ “TH Niramit AS”

ก ข ค ง จ ฉ ช ซ ฌ ญ ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ ณ ด ต ถ ท
ธ น บ ป ผ ฝ พ ฟ ภ ม ย ร ล ว ศ ษ ส ห ฬ อ ฮ
๐ ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9

ภาษาอังกฤษ : ฟอนต์ “Helvetica World : Bold”

A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z
a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

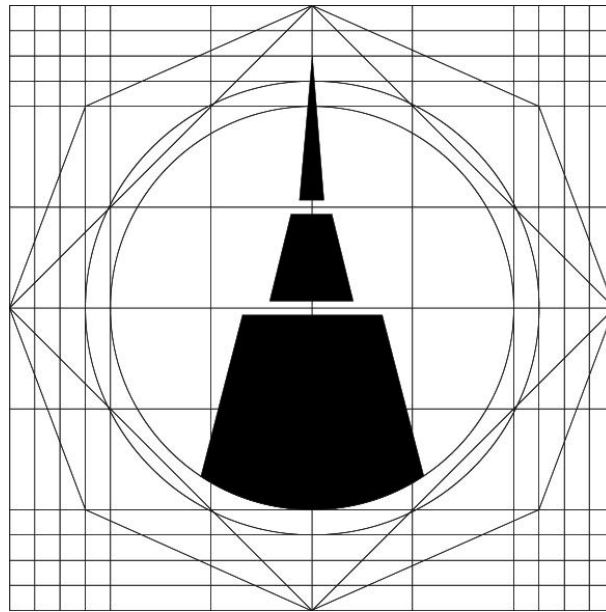
ภาษาล้านนา (อักษรธรรมล้านนา) : ฟอนต์ “LN TILOK”

ᨧᩢ᩠ᨦᩉ᩠ᩅᩢᨯᩢᨶ᩠᩵ᩁᩬ᩵ᨦᩈᩢ᩠ᨦᩉ᩠ᩅᩢᨯᩢᨶ᩠᩵ᩁᩬ᩵ᨦᩈᩢ᩠ᨦᩉ᩠ᩅᩢᨯᩢᨶ᩠᩵ᩁᩬ᩵ᨦᩈ

(ยินดีต้อนรับสู่จังหวัดเชียงใหม่)

ภาพที่ 5 ภาพแสดงรูปแบบตัวอักษรภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาล้านนา

2. สัญลักษณ์และเครื่องหมาย เพื่อให้ง่ายต่อการตีความหมาย และการจดจำรูปแบบของสัญลักษณ์ภาพจะเป็นรูปแบบของการตัดทอนที่มีลักษณะของการใช้เส้นหรือรูปทรงอย่างง่าย ซึ่งทำให้ผู้พบเห็นสามารถตีความไปในทางทิศทางเดียวกัน และง่ายต่อการจดจำได้ง่ายในเวลาอันรวดเร็ว ในการออกแบบได้ใช้กริดระบบเมตริกของ ISO (ISO grid Matrix: 6 x 6 ตร.หน่วย) จากการศึกษาข้อมูลข้อดีของระบบกริดประเภทนี้ คือ สามารถประยุกต์ใช้กับสัญลักษณ์ภาพมาตราส่วนทั่วไปได้ สามารถควบคุมสัดส่วนให้สัมพันธ์กัน และเป็นโครงสร้างกริดสำเร็จรูปที่ดี

ภาพที่ 6 ภาพตัวอย่างสัญลักษณ์ภาพบนกริดระบบเมตริกของ ISO (ISO Grid Matrix)

3. การจัดวาง การจัดวางข้อความ และรูปภาพจะขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของป้ายแต่ละประเภท ซึ่งในระบบป้าย แบ่งการจัดวาง 2 รูปแบบ คือ ชิดไปทางด้านใดด้านหนึ่งของแผ่นป้าย และจัดวางอยู่กึ่งกลางของแผ่นป้าย ซึ่งทั้ง 2 แบบนี้ ได้เน้นในเรื่องความชัดเจน เพื่อให้ง่ายต่อการสื่อสาร

2.2 วิเคราะห์ข้อมูลหลังการออกแบบ

2.2.1 วิเคราะห์ผลการคัดเลือกงานออกแบบ ในเบื้องต้นผู้วิจัยทำการออกแบบเลข-ศิลป์สิ่งแวดลอมจำนวน 3 รูปแบบ และนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปวัฒนธรรมล้านนาจำนวน 7 ท่านได้คัดเลือกให้เหลือเพียง 1 รูปแบบ โดยนำรูปแบบที่ผู้เชี่ยวชาญส่วนใหญ่เห็นว่าสามารถนำองค์ประกอบของวิหารล้านนามาประยุกต์ใช้ได้เหมาะสมที่สุด และสามารถสะท้อนอัตลักษณ์ล้านนาได้ดีที่สุดมาปรับปรุงแก้ไข โดยการสร้างแบบการคัดเลือกผลงาน และนำมาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา

2.2.2 วิเคราะห์ผลการประเมินงานออกแบบ การวิเคราะห์ในส่วนนี้ จะวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistic) โดยนำเสนอข้อมูลด้วยการหาค่าอัตราส่วนร้อยละ (%) และวิธีการคำนวณหาค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) โดยมีเกณฑ์การวัดผลแบ่งเป็น 5 ระดับ คือ

- 5 คะแนนเฉลี่ยตั้งแต่ 4.21 - 5.00 หมายถึง เห็นด้วยอย่างยิ่ง / มากที่สุด
- 4 คะแนนเฉลี่ยตั้งแต่ 3.41 - 4.20 หมายถึง เห็นด้วย / มาก
- 3 คะแนนเฉลี่ยตั้งแต่ 2.61 - 3.40 หมายถึง ไม่แน่ใจ / ปานกลาง
- 2 คะแนนเฉลี่ยตั้งแต่ 1.81 - 2.60 หมายถึง ไม่เห็นด้วย / น้อย
- 1 คะแนนเฉลี่ยตั้งแต่ 1.00 - 1.80 หมายถึง ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง / น้อยที่สุด

ในการวิเคราะห์ข้อมูลในส่วนนี้แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

2.2.2.1 วิเคราะห์จากการประเมินผลโดยกลุ่มตัวอย่าง คือ นักท่องเที่ยวชาวไทย ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 100 คน โดยใช้วิธีการกำหนดขนาดตัวอย่างของยามาเน่ (Yamane) ที่ระดับความเชื่อมั่น 95 % ค่าของความคลาดเคลื่อนอยู่ที่ $\pm 6\%$ (ณรงค์ โพธิ์พุกขานันท์, 2551: 176)

2.2.2.2 วิเคราะห์จากการประเมินผลโดยผู้เชี่ยวชาญ โดยแบ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบจำนวน 3 ท่าน และผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปวัฒนธรรมล้านนาจำนวน 2 ท่าน เพื่อเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพของงานออกแบบ และเป็นข้อเสนอแนะสำหรับผู้สนใจการออกแบบเลขศิลป์สิ่งแวดล้อม

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยแบ่งเป็นส่วนต่างๆ ดังนี้

1. การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ

จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปวัฒนธรรมล้านนาจำนวน 7 ท่าน ผลที่ได้ คือ อัตลักษณ์ล้านนาที่เหมาะสมในการนำมาเป็นกรอบแนวคิดของการออกแบบเลขศิลป์สิ่งแวดล้อม คือ วิหารและลวดลายประดับสถาปัตยกรรม โดยมีวิหารวัดต้นเกว๋นเป็นต้นแบบของวิหารล้านนาในจังหวัดเชียงใหม่

2. การคัดเลือกงานออกแบบ

จากการออกแบบจำนวน 3 รูปแบบ โดยผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปวัฒนธรรมล้านนาจำนวน 7 ท่าน ผลที่ได้ คือ ผู้เชี่ยวชาญส่วนใหญ่ (จำนวน 5 ท่าน คิดเป็นร้อยละ 72) มีความเห็นว่าการออกแบบเลขศิลป์สิ่งแวดล้อมในรูปแบบที่ 1 สามารถนำองค์ประกอบของวิหารล้านนามาประยุกต์ได้เหมาะสมที่สุด และสามารถสะท้อนอัตลักษณ์ล้านนาได้อย่างชัดเจน โดยให้เหตุผลที่ไม่เลือกในรูปแบบที่ 2 ว่า การนำลวดลายพญานาคซึ่งเป็นสัญลักษณ์มงคลของชาวล้านนามาวางในตำแหน่งโคนเสานั้นไม่เหมาะสม หากมีการทำขึ้นจริงอาจทำให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ได้ นอกจากนี้ยังมีรูปแบบและโทนสีที่ทึบหนาเกินไป ทำให้เสีย อัตลักษณ์ของล้านนา และเหตุผลที่ไม่เลือกรูปแบบที่ 3 คือ แม้รูปแบบป้ายสัญลักษณ์จะมีความทันสมัย แต่มีการตัดทอนองค์ประกอบของวิหารล้านนามากเกินไป จนไม่สามารถสะท้อนอัตลักษณ์ล้านนาได้ และได้ให้ข้อเสนอแนะจากการคัดเลือกผลงานว่า ควรปรับสีให้สว่างขึ้น ลดขนาดป้ายสัญลักษณ์เนื่องจาก อำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่มีพื้นที่ค่อนข้างจำกัด ปรับรูปแบบบัวหัวเสาให้เหมาะสมกับการใช้งาน เปลี่ยนสีภาษาล้านนาให้เป็นสีขาว เพื่อความชัดเจน เพิ่มอักษรล้านนาในป้ายแสดงทิศทาง เพิ่มความสูงของป้ายแสดงแผนที่ และป้ายแสดงข้อมูลสถานที่ เพื่อให้สะดวกต่อการอ่าน ลดจำนวนเสาป้ายตกแต่งเปลี่ยนโคมไฟจากทรงกลม ให้มีลักษณะเป็นโคมธรรมจักร ปรับรูปแบบถังขยะ โดยให้คำนึงถึงการใช้งานจริง ปรับปรุงรูปแบบและเพิ่มจำนวนสัญลักษณ์ภาพ

3. การประเมินผลงานออกแบบครั้งที่ 1: กลุ่มตัวอย่าง

จากงานออกแบบที่ได้รับการคัดเลือกจากผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปวัฒนธรรมล้านนา ผู้วิจัยได้ปรับแก้ตามข้อเสนอแนะ และนำไปประเมินผลกับกลุ่มตัวอย่าง คือ นักท่องเที่ยวชาวไทย ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 36 - 60 ปี 33 คน (ร้อยละ 33)

รองลงมา มีอายุระหว่าง 18 - 25 ปี 30 คน (ร้อยละ 30), อายุระหว่าง 26 - 35 ปี 28 คน (ร้อยละ 28), อายุต่ำกว่า 18 ปี 6 คน (ร้อยละ 6) และน้อยสุดมีอายุ 60 ปีขึ้นไป 3 คน (ร้อยละ 3)

ผลที่ได้รับ คือ นักท่องเที่ยวสามารถรับรู้ได้ว่างานออกแบบเลขศิลป์สิ่งแวดล้อม (ระบบป้ายสัญลักษณ์และเฟอร์นิเจอร์บนถนน) ได้แนวคิดมากจากวิหารและลวดลายประดับสถาปัตยกรรม ในระดับ มาก ค่าเฉลี่ย 4.07 พิจารณาตามเกณฑ์การออกแบบเลขศิลป์สิ่งแวดล้อม ระบบป้ายสัญลักษณ์สามารถสื่อสารชัดเจนและเข้าใจง่าย ระดับ มากที่สุด ค่าเฉลี่ย 4.44 มีความโดดเด่นน่าสนใจ ระดับ มากที่สุด ค่าเฉลี่ย 4.41 ความเป็นเอกภาพ ระดับ มากที่สุด ค่าเฉลี่ย 4.47 ความเป็นสากล ระดับ มาก ค่าเฉลี่ย 3.87 มีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ระดับ มากที่สุด ค่าเฉลี่ย 4.57 และสามารถสะท้อนอัตลักษณ์ล้านนา ระดับ มาก ค่าเฉลี่ย 4.19

ข้อเสนอแนะจากประชาชนบางส่วนเห็นว่า ควรมีการปรับปรุงเรื่องวัสดุ เปลี่ยนเป็นวัสดุที่ความแข็งแรงกว่าไม้ และสามารถทนทานต่อสภาพดินฟ้าอากาศ และจากการเสนอความคืบหน้าวิทยานิพนธ์ผู้วิจัยได้นำรูปแบบเลขศิลป์สิ่งแวดล้อมที่ได้รับการคัดเลือกจากผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปวัฒนธรรมล้านนา และการประเมินผลโดยกลุ่มตัวอย่าง ไปเสนอต่อคณะกรรมการตรวจวิทยานิพนธ์จำนวน 5 ท่าน (อาจารย์ประจำสาขาวิชาการออกแบบนิเทศศิลป์) ทั้ง 5 ท่านมีความคิดเห็นตรงกันว่า งานออกแบบยังมีข้อบกพร่อง ในเรื่องของมุมมอง และนำองค์ประกอบของวิหารมาประยุกต์ยังไม่เหมาะสมกับฟังก์ชันของป้ายสัญลักษณ์ และเฟอร์นิเจอร์บนถนน ควรปรับปรุงให้งานออกแบบมีประสิทธิภาพมากขึ้น และนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญด้านออกแบบและด้านวัฒนธรรมล้านนาประเมินอีกครั้ง เพื่อเป็นข้อเสนอแนะต่อผู้ที่สนใจการออกแบบเลขศิลป์สิ่งแวดล้อมต่อไป

สิ่งที่ได้แก้ไขก่อนการประเมินผลกับผู้เชี่ยวชาญ คือ

1. วัสดุ จากที่ใช้ ไม้สัก เป็นวัสดุหลักของการทำป้าย แต่เนื่องด้วยข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญ นักท่องเที่ยว และคณะกรรมการตรวจวิทยานิพนธ์มีความคิดเห็นตรงกันว่า ควรใช้วัสดุทดแทนไม้ และทนทานต่อสภาพดินฟ้าอากาศ ผู้วิจัยจึงเปลี่ยนเป็น อลูมิเนียมคอมโพสิตลายไม้สัก เหตุผลที่ใช้ลายไม้สัก เพื่อยังให้อารมณ์และความรู้สึกเช่นเดียวกับการใช้ไม้จริง และคอนเสปต์เปลี่ยนเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กเพื่อเพิ่มความแข็งแรง และยังเป็นรูปแบบที่ได้แนวคิดจากวิธีสร้างผนังวิหารล้านนา ที่มีการผสมผสานระหว่างไม้และปูน

2. การตกแต่ง เปลี่ยนลวดลายที่ใช้ในการตกแต่งเป็น ลวดลายเครือเถาถิ่นขุด จัดอยู่ในประเภทกลุ่มลายพันธุ์พฤกษา ซึ่งเป็นลวดลายเฉพาะท้องถิ่นของจังหวัดเชียงใหม่ และได้รับความนิยมในดินแดนล้านนา อีกเหตุผลที่เลือกใช้ลายประเภทนี้ เนื่องจากเป็นลวดลายที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในงานที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาได้เหมาะสมกว่าลวดลายประเภทสัตว์ตามคติความเชื่อ เพราะลวดลายประเภทสัตว์ ถือเป็นสัญลักษณ์ของพุทธศาสนา และกษัตริย์โดยตรง ซึ่งหากนำมาประยุกต์ใช้ในทางที่ผิด อาจทำให้เกิดการต่อว่าได้ ในส่วนของการตกแต่งใช้เทคนิคสลักอลูมิเนียมคอมโพสิต เพิ่มลวดลายวงโค้งกนกทรงพุ่มสามเหลี่ยมเชิงเส้า ซึ่งเป็นลวดลายปูนปั้นเส้าแปดเหลี่ยมด้านหน้าของวิหารวัดต้นเกว๋น โดยนำมา

ตกแต่งด้วยเทคนิคใช้แม่พิมพ์ฉลุลาย (Stencil) แทนการใช้สไต (ปูนปั้นดิบ) และตัดบัวหัวเสาออก เนื่องจากผู้เชี่ยวชาญเห็นว่าฟังก์ชันการใช้ในระบบป้ายสัญลักษณ์ยังไม่เหมาะสม

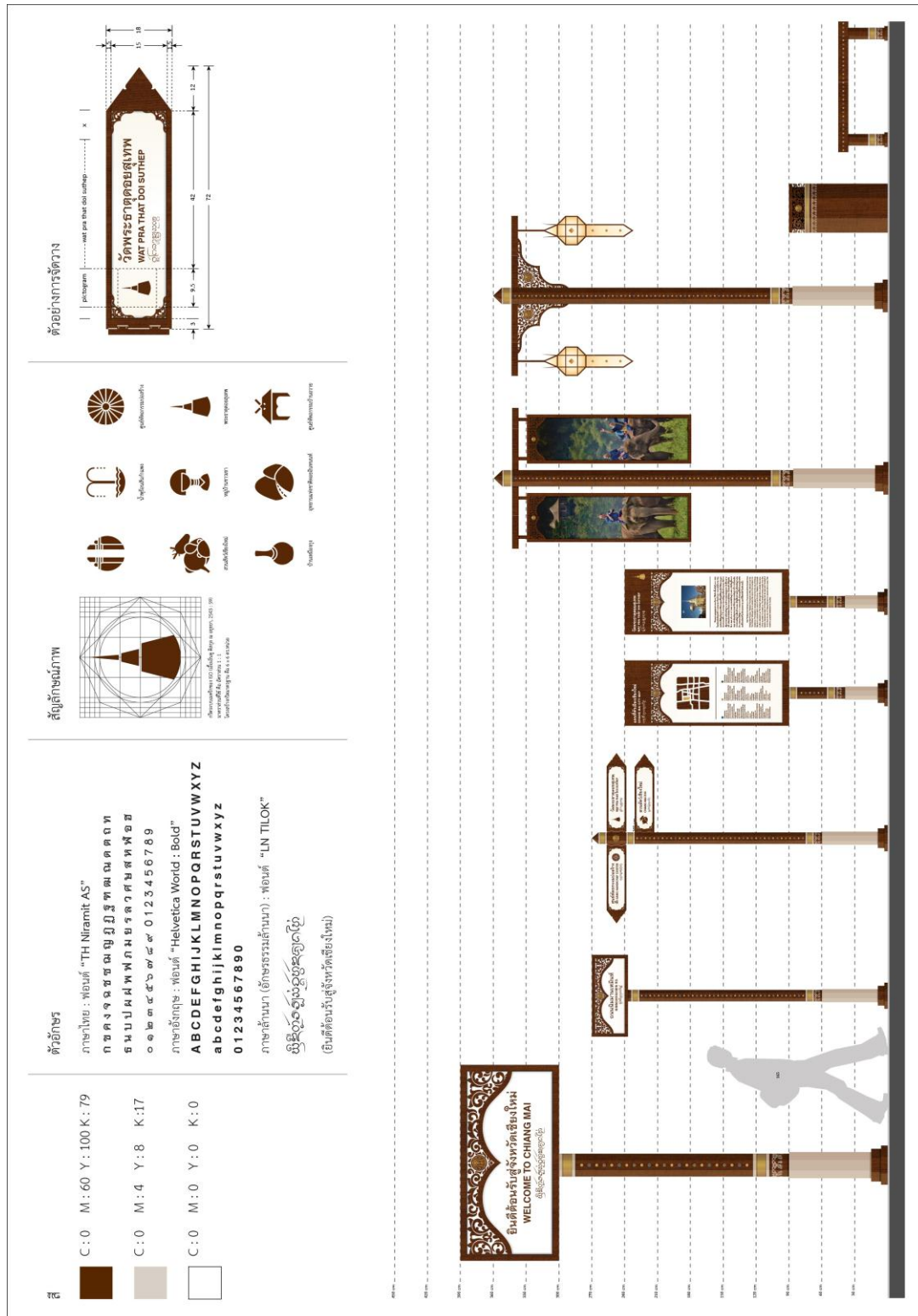
3. ขนาด มีการปรับลดขนาดของป้ายแต่ละประเภทให้เหมาะสมกับการใช้งานตามความสูงของชาวไทย ทั้งชายและหญิงความสูงเฉลี่ยที่ 165 เซนติเมตร

4. เพิ่มป้ายระบุสถานที่ชั้นที่ 1 (Primary Identification)

4. การประเมินผลงานออกแบบครั้งที่ 2: ผู้เชี่ยวชาญ

นำผลของการประเมินจากกลุ่มตัวอย่าง ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปวัฒนธรรมล้านนา และความคิดเห็นจากคณะกรรมการตรวจวิทยานิพนธ์ มาพัฒนางานออกแบบตามข้อเสนอแนะ และให้ผู้เชี่ยวชาญด้านออกแบบจำนวน 3 ท่าน ได้แก่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์อาวิน อินทร์ซี่ (รองคณบดีฝ่ายวิชาการและวิจัย คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร) อาจารย์ ดร.ชุมพร มูรพันธุ์ (กรรมการและเลขานุการประจำหลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต (สถาปัตยกรรมภายใน) คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง) และอาจารย์ณพงศ์ หอมแย้ม (หัวหน้าสาขาวิชาการออกแบบสื่อสาร คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ) และผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปวัฒนธรรมล้านนาจำนวน 2 ท่าน ได้แก่ รองศาสตราจารย์ ดร.วรลักษณ์ บุญยสุรัตน์ (หัวหน้าภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) และผู้ช่วยศาสตราจารย์ลิปิกร มาแก้ว (ผู้อำนวยการศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา) ได้ทำการประเมิน ผลที่ได้ คือ ระบบป้ายสัญลักษณ์สามารถสื่อสารชัดเจนและเข้าใจง่าย ระดับ มาก ค่าเฉลี่ย 4.20 มีความโดดเด่นน่าสนใจ ระดับ มาก ค่าเฉลี่ย 4.10 ความเป็นเอกภาพ ระดับ มากที่สุด ค่าเฉลี่ย 4.80 ความเป็นสากล ในระดับ มาก ค่าเฉลี่ย 4.20 เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ระดับ มากที่สุด ค่าเฉลี่ย 4.40 และสามารถสะท้อนอัตลักษณ์ล้านนา ระดับ มาก ค่าเฉลี่ย 4.20

นอกจากนี้ผู้เชี่ยวชาญได้ให้ข้อเสนอแนะไว้ว่า การออกแบบป้ายสัญลักษณ์ ต้องคำนึงถึงการสื่อสารเป็นหลัก ระบบป้ายสัญลักษณ์ที่ดีไม่ควรมีการประดับตกแต่งที่มากเกินไป อีกทั้งควรเลือกใช้วัสดุที่สอดคล้องกับอารมณ์และความรู้สึกของงานออกแบบ ส่วนในเรื่องของสัญลักษณ์ภาพ ควรศึกษาที่มาที่ไป และภาพต้นแบบให้ละเอียดกว่านี้ เพื่อความถูกต้องของตัวแทนนั้น

ภาพที่ 7 ภาพเลนศิลป์สิ่งแวดล้อมอัตลักษณ์ล้านนา

สรุปผล

การทำวิจัยในครั้งนี้วัตถุประสงค์ เพื่อการออกแบบเลนศิลป์สิ่งแวดล้อมที่สามารถสะท้อนอัตลักษณ์ล้านนา โดยใช้ทฤษฎีการออกแบบเลนศิลป์สิ่งแวดล้อม ทฤษฎีสัญวิทยา และทฤษฎีการสร้างอัตลักษณ์องค์กร เชื่อมโยงกับศิลปวัฒนธรรมล้านนา ผู้วิจัยทำการออกแบบเลนศิลป์สิ่งแวดล้อม (ระบบป้ายสัญลักษณ์และเฟอร์นิเจอร์บนถนน) ที่ได้แนวคิดจาก วิหารและลวดลายประดับสถาปัตยกรรมล้านนา โดยมีวิหารวัดต้นเกว๋น เป็นต้นแบบของวิหารล้านนาในจังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัย คือ การออกแบบเลนศิลป์สิ่งแวดล้อม สามารถสะท้อนอัตลักษณ์ล้านนาได้

ผลที่ได้ คือ ระบบป้ายสัญลักษณ์สามารถสะท้อนอัตลักษณ์ล้านนา ซึ่งผลที่ได้สอดคล้องกับทฤษฎีต่างๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง คือ ระบบป้ายสัญลักษณ์ที่มีการออกแบบตามการตัดทอนระดับ Indexical Image สื่อสารแบบตรง (Denotation) สามารถสะท้อนอัตลักษณ์ล้านนาได้ดีที่สุด ซึ่งตรงกับผลการวิจัยของ ดร.สันต์ สุวรรณภินันท์ และชัยปฐมพร ธนพัฒน์ปวงวัน (2550: บทคัดย่อ) ที่พบว่า คนส่วนใหญ่มักเลือกวิธีการสื่อสารที่ง่าย และตรงไปตรงมาที่สุด คือ ลักษณะของภาพเหมือน หรือคล้ายของเดิม โดยรูปแบบเลนศิลป์สิ่งแวดล้อมที่สามารถสะท้อนอัตลักษณ์ล้านนาได้ดี คือ

1. รูปร่างรูปทรง แผ่นป้ายเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าซึ่งเป็นรูปทรงตามมาตรฐานของป้ายสัญลักษณ์ระดับตกแต่งด้วยลวดลายเครือเถาถิ่นล้านนา อยู่ในกลุ่มลายพันธุ์พฤกษา ซึ่งเป็นลวดลายเฉพาะท้องถิ่นของจังหวัดเชียงใหม่ อีกทั้งยังเป็นกลุ่มลายที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ง่าย เสารูปทรงแปดเหลี่ยม จากรูปทรงของเสาหลวงคู่แรกด้านหน้าวิหาร ซึ่งเป็นเสาที่พบเฉพาะในวิหารไม้เท่านั้น
2. ภูมิเนียมคอมโพสิตลายไม้สัก เนื่องจากเป็นวัสดุที่มีความแข็งแรงทนทาน และสะดวกต่อการผลิตจริง ใช้ลายไม้สัก เพื่อให้ได้อารมณ์และความรู้สึกเหมือนกับการใช้ไม้สักจริง
3. สี จากพื้นผิววัสดุธรรมชาติ คือ ไม้ และปูนปั้นดิบ (สตาย) และเพิ่มสีขาว เพื่อการใช้งาน สีขาวบนน้ำตาล (น้ำตาลบนขาว) ถือว่าเป็นคู่สีที่มีประสิทธิภาพต่อการสื่อสาร
4. ตัวอักษร ภาษาไทย ใช้ตัวอักษรรูปแบบที่เป็นทางการอ่านง่าย แต่แทรกด้วยความอ่อนช้อยภาษาอังกฤษ ใช้ตัวอักษรรูปแบบที่เป็นทางการ อ่านง่าย เหมาะสำหรับการสื่อสารได้ทุกเชื้อชาติ ภาษาล้านนา รูปแบบตัวอักษรที่สร้างขึ้นพิเศษโดยสำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
5. สัญลักษณ์ภาพ เป็นการตัดทอนที่ใช้รูปทรงอย่างง่าย เพื่อให้ง่ายต่อจดจำในระยะเวลาอันรวดเร็ว
6. การจัดวาง จัดวางในรูปแบบที่ง่ายต่อการสื่อสาร คือ ชิดไปทางด้านใดด้านหนึ่ง หรืออยู่กึ่งกลาง

โดยทั้งหมดนี้ได้นำองค์ประกอบของวิหารล้านนามาประยุกต์ ให้เหมาะสมกับองค์ประกอบ การออกแบบระบบป้ายสัญลักษณ์ที่ต้องคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก ซึ่งได้สอดคล้องกับการวิเคราะห์เกี่ยวกับการออกแบบสถาปัตยกรรมล้านนาประยุกต์ โดย ดร.วิฑูรย์ เหลือรุ่งเรือง (2553: 21) ที่ว่า สถาปัตยกรรมล้านนาแบบประยุกต์ คือ การนำหลักการเบื้องต้นของสถาปัตยกรรมแบบสากลมาใช้กับ

สถาปัตยกรรมล้านนา เพื่อเน้นประโยชน์ใช้สอย โดยแยกแยะระหว่างความเชื่อและความเป็นจริง รูปแบบของสถาปัตยกรรมดั้งเดิมจะเป็นเพียงกรอบในกำหนดการออกแบบที่เหมาะสมเพื่อรักษาเอกภาพไว้ อีกทั้งการออกแบบระบบป้ายสัญลักษณ์ ผลที่ออกมาถือว่า มีความเป็นเอกภาพ ในระดับ มากที่สุด ซึ่งตรงกับนิยามความของอัตลักษณ์องค์กรที่ว่า การสร้างอัตลักษณ์องค์กรต้องมีความเป็นเอกภาพ หรือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน บุคคลทั่วไปสามารถเข้าใจถึงภาพลักษณ์ที่ดีขององค์กรนั้นๆ (ทินวงษ์ รักอิสสระกุล และธัญญธร อินทร์ท่าฉาง, 2554: 50) นอกจากนี้ในส่วนของการออกแบบระบบป้ายสัญลักษณ์ได้เป็นไปตามหลักเกณฑ์การออกแบบระบบป้ายสัญลักษณ์ ที่ว่า ระบบป้ายสัญลักษณ์ต้องมีความชัดเจนเรื่องเนื้อหา รูปร่างใหญ่ สะดุดตา มีความเป็นเอกภาพ ตั้งแต่ในเรื่องของรูปแบบ รูปร่าง ขนาด สี ตัวอักษร มีความเป็นสากล สามารถอยู่เหนือภาษาและวัฒนธรรม และสามารถส่งเสริมเอกลักษณ์ของเมืองนั้นๆได้ (เอื้อเอ็นดู ดิศกุล ณ อยุธยา, 2543: 34, 46-49)

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาข้อมูลเพื่อออกแบบเลขศิลป์สิ่งแวดล้อมอัตลักษณ์ล้านนา ในส่วนของศิลปวัฒนธรรมล้านนานั้นมีเนื้อหาจำนวนมาก และค่อนข้างละเอียด หากจะนำทุกสิ่งอย่างมาสะท้อนอัตลักษณ์ล้านนาบนเลขศิลป์สิ่งแวดล้อมจำเป็นต้องใช้ระยะเวลานานพอสมควร ดังนั้นผู้วิจัยจำเป็นต้องให้ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปวัฒนธรรมเป็นผู้ช่วยในการคัดเลือกถึงสิ่งที่เหมาะสมที่สุด นั่นคือ วิหารและลวดลายประดับสถาปัตยกรรม เพื่อให้ง่ายต่อการศึกษาในระยะเวลาที่จำกัด

ปัญหาแรกที่เกิดจากการนำสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องในศาสนาเป็นแนวคิดในการออกแบบงานที่ไม่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาโดยตรงนั้น เป็นเรื่องที่ยากและสร้างความลำบากใจ เนื่องจากศาสนาเป็นเรื่องที่อ่อนโยนเกิดจากความเชื่อความศรัทธาของมนุษย์ หากนำมาประยุกต์มากเกินไปอาจจะทำให้ได้รับคำวิพากวิจารณ์ได้ หากนำมาประยุกต์น้อยเกินไปก็อาจจะดูไม่ชัดเจนว่างานออกแบบได้รับแนวคิดมาจากสิ่งใด แต่หากมีความจำเป็นต้องนำศิลปะที่เกี่ยวข้องในศาสนามาใช้ ควรศึกษาอย่างละเอียดว่าสิ่งใดควรนำมาใช้ สิ่งใดไม่ควรนำมาใช้ เพื่อเป็นการหลีกเลี่ยงปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ทั้งนี้สำหรับผู้สนใจเกี่ยวกับการออกแบบที่ได้แนวคิดมาจากสถาปัตยกรรมเกี่ยวเนื่องในศาสนาเพื่อใช้เป็นแนวคิดของการออกแบบในสาขานิตยศิลป์ เรื่องที่เหมาะสมในการศึกษา ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ควรเป็นสื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนาโดยตรง เพื่อให้ง่ายต่อการประยุกต์ และความเหมาะสม

ปัญหาที่สอง คือ ผู้วิจัยไม่ใช่คนในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ ทำให้ยากต่อการทำความเข้าใจ และการเข้าถึงอัตลักษณ์ที่แท้จริงของล้านนา ดังนั้นขอเสนอแนะต่อผู้ที่สนใจศึกษาการออกแบบ เลขศิลป์สิ่งแวดล้อมว่า ควรเลือกจังหวัด หรือสถานที่ที่ผู้ศึกษามีความคุ้นเคยเป็นอย่างดี หรือมีวิถีชีวิตที่มีความผูกพันกับสถานที่นั้นๆมากพอสมควร เพราะ จะทำให้ทราบถึงปัญหา และสามารถสร้างแนวทางในการออกแบบได้ตรงจุด และสามารถออกแบบงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- คมชัดลึก. (2552). **ท่องไปในแดนธรรม: วัดต้นเกว๋น ที่สุดแห่ง...สลาล้านนาโบราณ**. เข้าถึงเมื่อ 20 กุมภาพันธ์. เข้าถึงได้จาก <http://www.asa.or.th/?q=node/100809>
- ณรงค์ โพธิ์พุกขานันท์ (2554). **ระเบียบวิธีวิจัย**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: เอ็กซ์เปอร์เน็ท
- ทินวงษ์ รักอิสสระกุล และธัญญธร อินทร์ท่าฉาง. (2554) **การศึกษาอัตลักษณ์ท้องถิ่นประจำภาคเหนือตอนล่างเพื่อออกแบบเบรชศิลป์**. ม.ป.ท.
- ธรรมธร ศรีสุรีย์ไพศาล. (2556). “การออกแบบเลขศิลป์ที่แสดงอัตลักษณ์จังหวัดสมุทรสาคร.” *Veridian E-Journal* 6, 4 (มกราคม-มิถุนายน): 71.
- ผู้จัดการออนไลน์ (2554). “**วัดต้นเกว๋น**” ต้นแบบหอคำหลวง งามด้วยสถาปัตยกรรมล้านนาโบราณ. เข้าถึงเมื่อ 20 กุมภาพันธ์. เข้าถึงได้จาก <http://www.manager.co.th/travel/viewnews.aspx?NewsID=9540000159635>
- วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง. (2553). **อัตลักษณ์สถาปัตยกรรมล้านนา: การสงวนรักษา การเก็บรวบรวม และการใช้งาน**. ม.ป.ท.
- วรลัญจ์ บุญยสุรัตน์. (2544). **วิหารล้านนา**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. (2555). **10 จังหวัดที่คนไทยอยากไป**. เข้าถึงเมื่อ 1 พฤศจิกายน. เข้าถึงได้จาก <http://nidapoll.nida.ac.th/main/index.php/en/2012-08-06-13-57-45/267-53-2555>
- สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม. (2555). **อัตลักษณ์ SMEs ไทย**. เข้าถึงเมื่อ 3 พฤศจิกายน. เข้าถึงได้จาก <http://122.155.9.68/identity/>
- สำนักบริหารยุทธศาสตร์ภาคเหนือตอนบน1. (2554). **โครงการล้านนาเที่ยววันมอญ**. เข้าถึงเมื่อ 3 พฤศจิกายน. เข้าถึงได้จาก www.osmnorth-n1.moi.go.th
- สันต์ สุวัจนราภินันท์ และชัยปฐมพร ธนพัฒน์ปวงวัน. (2550). **การวิเคราะห์เชิงสัญลักษณ์เพื่อเป็นข้อเสนอแนะในการคุ้มครองมรดกทางสถาปัตยกรรมไทยประเพณี กรณีศึกษา รูปแบบสถาปัตยกรรมวัดโหล่หินหลวง จำลองโรงแรมแมนดารินโอเรียลเต็ล ดาราเทวี เชียงใหม่**. ม.ป.ท.
- สุรพล ดำริห์กุล. (2542). **ล้านนา**. กรุงเทพฯ: มรดกไทย.
- _____. (2544). **ลายคำล้านนา**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- _____. (2545). **แผ่นดินล้านนา**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- ศิริชัย ธนทิติย์. (2542). **ความหมายของส่วนประดับสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาของล้านนาในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่**. ม.ป.ท.

องอาจ นุสือว. (2556). “การออกแบบเลขนศิลป์สิ่งแวดล้อมสำหรับจังหวัดมหาสารคาม.” *Veridian E-Journal* 6, 4 (มกราคม-มิถุนายน): 76.

เอื้อเอ็นดู ดิศกุล ณ อยุธยา. (2543). **ระบบป้ายสัญลักษณ์**. กรุงเทพฯ: พลัสเพลส.

Gotoknow. (2556). "วัดตันเกว่น" อารยธรรมล้านนาไทยที่ปรากฏภายใน "เมื่อดอกรักบาน".
เข้าถึงเมื่อ 21 กุมภาพันธ์. เข้าถึงได้จาก <http://www.gotoknow.org/posts/148841>